

Inhoud

Voorwoord: Zicht houden op onze tijd	7
De onstuitbare opmars van de eigendunk <i>Theodore Dalrymple</i>	12
Deel 1 Diagnose	
1 De toekomst van Nederland	19
2 Een wereld die draait om waarden	31
3 De generaties van de 20e eeuw	51
4 Jongeren van nu	59
5 Opvoeders van vandaag	85
Deel 2 Getuigenverslagen	
6 Jongeren aan het woord	101
7 Waarden overdragen	119
8 Aan de rafelranden	139
9 Naar een nieuwe mentaliteit	167
Deel 3 Oplossingsrichtingen	
10 Keuzes voor de 21e eeuw	191
Bijlagen	
1 Zicht krijgen op waarden	209
2 Acht milieugroepen	217
3 Weergave van resultaten	231
Veelgestelde vragen	263
Verklarende woorden- en begrippenlijst	267
Literatuur	280
Biografieën auteurs	283
Colofon	285

Voorwoord

Zicht houden op onze tijd

Hoe snel verandert onze samenleving? Als je er middenin zit, lijkt het tempo mee te vallen. Als je terugkeert na een paar jaar buitenland zijn de verschillen aanzienlijk. In materieel opzicht gaat het ons voor de wind, en ondanks de kredietcrisis is Nederland nog steeds een van de welvarendste landen van de wereld. Kijken we naar de afgelopen decennia, dan zijn de Nederlanders in steeds meer en duurdere auto's gaan rijden, kunnen ze vaker en verder weg met vakantie, nam ook in Nederland het aanbod van al dan niet digitale entertainmentproducten exponentieel toe, zijn er veel meer sterrenrestaurants en groeiden de bestedingen aan uiterlijke verzorging, inclusief cosmetische operaties.

We worden steeds welvarender, maar worden we ook gelukkiger? Ruim een miljoen Nederlanders slikt antidepressiva, het hulpverleningscircuit voor de geestelijke gezondheidszorg puilt uit, Bureau Jeugdzorg (hierna Jeugdzorg genoemd) heeft er de handen meer dan vol aan, het gebruik van medicijnen tegen ADHD neemt hand over hand toe, obesitas is zeker geen uitzondering meer, het aantal scheidingen is fors toegenomen, steeds meer mensen voelen zich eenzaam, de criminaliteit en agressie zijn sinds de jaren zeventig van de vorige eeuw toegenomen.

Hoe moet je kinderen opvoeden in deze tijd van welvaart, verleidingen en mogelijkheden, tegen een decor van vervagende waarden en normen? Veel ouders weten het niet meer. Hun kinderen zijn te dik, drinken te veel en op te jonge leeftijd, zwerfen van jongs af aan in alle uithoeken van de digitale wereld en lopen schulden op om te kunnen meekomen in een cultuur waarin vrijwel uitsluitend uiterlijkheden tellen. De schooluitval is dramatisch hoog, steeds meer jongeren komen onder gerechtelijk toezicht te staan. Het vertrouwen van de burger in de overheid is gering. En in plaats van de regering te stimuleren om voor de verdere toekomst beleid uit te zetten, lijken de meeste Tweede Kamerleden er een sport van te maken zo veel mogelijk mediagenieke vragen aan de bewindspersonen te stellen.

Het probleem met observaties als de bovenstaande is dat het niet verder gaat dan casuïstiek. Het is eigenlijk journalistiek, geen wetenschap. Kranten staan er vol mee. Drie gevallen van *happy slapping* – het in elkaar slaan van een slachtoffer, dat met een mobieltje filmen en vervolgens digitaal verspreiden – worden belicht, met een paar quotes van de slachtoffers erbij, en er is weer een trend aannemelijk gemaakt! Dit boek is anders, want wij en onze medewerkers interviewden sinds 1984 meer dan 10.000 jongeren en ouders. Onze steekproeven zijn representatief en strekken zich nu uit over een periode van twaalf jaar. Aanvullend op die onderzoeksgegevens

interviewden we voor dit boek een reeks bekende en minder bekende Nederlanders – allemaal expert of ervaringsdeskundige – over ‘de jeugd van tegenwoordig’. Dat laatste is natuurlijk een cliché: klagen over de verwording van de jonge generatie is van alle tijden. Maar wij signaleren geheel nieuwe verschijnselen, zonder parallellen in de onderzoeksgeschiedenis.

Dit is geen somber boek en ook geen jubelboek. Veel gaat goed, maar een aantal zaken geeft aanleiding tot bezorgdheid. Wij proberen aan de hand van ons onderzoek te benoemen wat er met Nederland aan de hand is en welke kant de samenleving op gaat.

Net zoals de beoordeling en programmering van televisieprogramma's bijna uitsluitend zijn gebaseerd op kijkcijfers – dus op kwantiteit en niet op inhoud of originaliteit – wordt door bijna alle lagen van de Nederlandse samenleving de kwantitatieve waarde benadrukt. Wachtlijsten zijn nieuwswaardiger dan de problemen die verholpen moeten worden en de bijbehorende oplossingen. We hebben niet genoeg, we willen meer en alles moet beter. Erosie van wezenlijke, intermenselijke netwerken is een betrekkelijk nieuw fenomeen. We trekken ons steeds meer op onszelf terug: gezinnen worden kleiner, er zijn veel gebroken gezinnen, familieleden wonen gemiddeld verder uit elkaar dan ooit. We communiceren steeds minder in het echt en steeds vaker virtueel, via e-mail, Facebook, Hyves, iPhone, blogs, enzovoort. Bij de jongeren is dit zeker het geval en de ouderen volgen hun voorbeeld en vragen via Plaxo of Facebook of hun kind hen wil accepteren als vriend of vriendin. Niet alle vormen van non-virtuele communicatie nemen af, want de vraag naar allerlei vormen van hulpverlening stijgt juist explosief. De jeugdzorgdiensten gaan gebukt onder grote werkdruk en structurele onderbezetting. Collectief en wereldwijd delen velen de emoties rond het afscheid van Michael Jackson en blijven daarvoor zelfs weg van school of werk. Wat is er met de wereld, wat is er met Nederland aan de hand?

Al 25 jaar kijken wij van onderzoeksbureau Motivaction naar de beweegredenen van mensen, en van de Nederlander in het bijzonder. Dus niet alleen naar wat hij of zij doet, maar vooral naar de motieven van die daden. De motieven voor ons handelen worden weerspiegeld in onze mentaliteit, die per generatie verschilt. Zo is de babyboomgeneratie lange tijd bepalend geweest voor het aanzien van de samenleving, voor trends en ontwikkelingen. Nu deze generatie geleidelijk met pensioen gaat, is het zinnig om te bekijken welke patronen kenmerkend zijn voor de generaties na de babyboomers. Daarbij hebben we bijzondere aandacht geschonken aan de mentaliteit van de jongste generaties: jongeren in de leeftijd van 15 tot en met 22 jaar, en hun voorgangers die nu 23 tot en met 37 jaar oud zijn. Zij immers gaan de toekomst van ons land veel nadrukkelijker bepalen dan de oudere generaties.

We hebben gesproken met jongeren, ouders, deskundigen uit de wereld van de jeugdopvang en de jeugdzorg, met onafhankelijke wetenschappers en gerespec-

teerde toekomstdenkers. Zij helpen ons met het interpreteren, verklaren en in een historisch perspectief plaatsen van wat de cijfers aangeven. Dit boek gaat niet alleen over de jongste generatie, en hoe zij wordt opgevoed, maar nog veel meer over de cultuur en samenleving waarin zij opgroeit.

Wij pleiten voor een andere benadering van jongeren, die is gebaseerd op een omvattend en realistisch beeld van wat er onder jongeren leeft. Beleid is onmogelijk zolang beleidsmakers gissen naar de achtergronden en diepere oorzaken van de problemen, onzekerheden en angsten van jongeren anno 2009. Een vereiste voor nieuw beleid is uiteraard een goed begrip van de mogelijkheden om iets te doen aan dat wat er niet goed gaat.

Het allerbelangrijkste is dat publiek, media en politiek ervan doordrongen moeten raken hoe bepalend de kennis en het gedrag van ouders en opvoeders zijn voor de resultaten van het opvoedingsproces, en hoe verstrekkend de maatschappelijke gevolgen zijn als ouders en opvoeders het laten afweten. De eerste tien tot achttien jaar zijn ouders en opvoeders namelijk essentieel in het proces van volwassenwording van hun kinderen.

Er zijn veel benaderingen mogelijk in het onderzoeken en het begrijpen van generaties: strikt empirisch, theoretisch, historisch, anekdotisch en interpretatief. Hopelijk levert deze publicatie een vernieuwende bijdrage aan het maatschappelijke en wellicht ook aan het wetenschappelijke debat. Uiteraard zouden nog meer decennia data verzamelen nóg interessantere gegevens kunnen opleveren, en zou zo een nóg duidelijker beeld ontstaan hoe generaties zich ontwikkelen. We zullen onze metingen dan ook voortzetten en de veranderingen blijven volgen.

De thans gesignaleerde veranderingen bij de jongere generaties zijn zo interessant en maatschappelijk relevant dat wij ervoor hebben gekozen om niet nog jaren te wachten met de publicatie van onze gegevens en inzichten.

Het boek is opgebouwd uit drie delen en drie bijlagen. Het eerste deel, de hoofdstukken 1 tot en met 5, betreft de diagnose. Wij belichten respectievelijk het perspectief van de samenleving, het onderzoek naar waardensegmenten, de generaties van de twintigste eeuw, onze bevindingen over de jongere generaties en het perspectief van de opvoeders. Het tweede deel, de hoofdstukken 6 tot en met 9, behelst een verslag van getuigen, deels jongeren, deels ouders, deels deskundigen en in het dagelijkse leven dikwijls een combinatie van deze rollen. Zij komen met hun eigen diagnose en oplossingen. Het derde deel, hoofdstuk 10, geeft een overzicht van conclusies en oplossingsrichtingen op basis van de voorgaande hoofdstukken. De bijlagen omvatten een nadere toelichting op de door ons gebruikte onderzoeksmethode, een uitgebreide beschrijving van de Mentality-milieu en een overzicht van de onderzoeksresultaten.

Vanzelfsprekend dragen wij als auteurs alle verantwoordelijkheid voor de in dit

boek gepresenteerde feiten en visies. Het analyseren, schrijven en interviewen was een avontuur en een ontdekkingstocht op zich. Wij werden er wijzer van, maar zijn nog zeker niet uitgeleerd.

Wij zijn veel dank verschuldigd aan allen die hebben geholpen dit boek veel meer te laten zijn dan een reeks cijfers en bevindingen, hoe boeiend en veelzeggend die ook zijn. Voor de inspirerende interviews en hun betrokken medewerking danken wij Alex Spurrell, Sandra Heuperman, Nikki Spurrell, Annemiek Heuperman, Rob Heuperman, Nathan van der Raaij, Sywert van Lienden, Charles Groenhuijsen, Ger Koopmans, Sandra Trienekens, Micha de Winter, Jan Derksen, Martine Delfos, Frans de Vos, Ben Roze, Joanna Blaisse, Henk Salet, Bia Sarton, Saïd Bensellam, Tof Thissen, Peter Giesen, Pieter Winsemius, Gabriël van den Brink en Herman Wijffels.

Een speciaal woord van dank gaat uit naar onze respectieve partners Menno Jonker en Désirée Gjaltema voor hun inhoudelijke adviezen, hun stimulans en hun inspiratie. Mieke de Bock van de firma De Bock en Dekker heeft haar kennis en methoden op het gebied van de visuele kant van waarden ter beschikking gesteld. Van onze collega's bij Motivaction noemen wij vooral Piet Hein van Dam en Pieter Paul Verheggen voor hun stimulerende opmerkingen, Pieter Röhling en Thai Nguyen voor hun statistische analyses, Bram van der Lelij voor zijn inzichten in burgerschapstijlen en Toos van Aken voor haar redactionele adviezen. Als meelezende en adviserende vrienden bedanken wij Henry Meijdam, Maurits Kalff en Suzan van Nuijs. Onze dank gaat verder uit naar Alain Giguere en Carlo Bianchini van het Canadese bureau CROP en Michael Schipperges van het Duitse bureau SocioDimensions voor hun inspirerende uitwisseling en bijdrage aan ons inzicht in sociaal-culturele trends in de westerse cultuur. Gedurende het gehele ontstaansproces van dit boek werden wij bijgestaan door Barend Toet. Hij was behulpzaam bij redactionele activiteiten, het verwerken van de interviews en hij fotografeerde de geïnterviewden. Louis Zaal zijn we erkentelijk voor het gebruik van de foto's van Hollandse Hoogte. Wij danken Henk ter Borg en Ton van Luin van uitgeverij Nieuw Amsterdam van harte voor hun enthousiasme en de totstandkoming van deze uitgave.

Veel dank ook aan Theodore Dalrymple. Zijn scherpe observaties van maatschappelijke processen, mede vanuit zijn praktijk als arts en psychiater in Londen en Manchester en zoals te lezen in zijn talloze publicaties, gaven ons alle reden hem te vragen een voorwoord bij dit boek te schrijven.

We hopen met dit boek een zinvolle en bruikbare bijdrage te leveren aan het inzichtelijk, bespreekbaar en beheersbaar maken van ten minste sommige van de problemen waarmee jongeren en hun ouders worstelen. Wij wensen alle jongeren toe dat zij de grenzeloosheid van hun generatie en de opvoedingsstijl van hun ouders overstijgen!

Frits Spangenberg en Martijn Lampert
Amsterdam, november 2009

De onstuitbare opmars van de eigendunk

In de toekomst zullen historici de paradox van onze tijd ongetwijfeld opmerken: dat Europeanen steeds minder kinderen krijgen, terwijl het prestige en de dominantie van de jeugdcultuur toenemen. Als het ons te veel moeite is om kinderen te krijgen, kunnen we op zijn minst net doen alsof we altijd jong zijn en kunnen we gelukkig de nasmaak van onze jeugd blijven proeven. Het begint erop te lijken dat het niet lang meer duurt voordat we het eerste cohort geriatrische adolescenten of adolescente grijsaards hebben grootgebracht.

De auteurs van dit boek, die gedurende de afgelopen 25 jaar duizenden diepte-interviews met landgenoten hebben gehouden, documenteren de groeiende autoriteit die de jeugd in Nederland geniet. Zo behandelen ouders hun eigen kinderen steeds minder als minderjarigen die gegidst moeten worden met meer ervaring en superieure wijsheid, maar eerder als vrienden en gelijken die het recht hebben om hun eigen beslissingen te nemen. Het stellen van eisen of het opleggen van verboden wordt gezien als onderdrukkend, als een beginnende vorm van politieke dictatuur in het huiselijke leven.

En de veiligste manier om er zeker van te zijn dat de uitoefening van tucht, die in het verleden zo vaak werd overdreven, nu binnen de perken blijft, is om elk oordeel volledig achterwege te laten. Laten wij het kind niet met het badwater weggooiden.

Het is belangrijk om te benadrukken dat de bevindingen in dit boek, hoewel gebaseerd op onderzoek in Nederland, van internationale betekenis zijn. Er is geen reden om aan te nemen dat de conclusies substantieel anders zouden zijn als het onderzoek in om het even welk ander land in West-Europa zou zijn gedaan. Nederland mag dan soms wat vooruitlopen op andere landen met betrekking tot sociale ontwikkelingen, het is gevoelig voor dezelfde trends als de rest van West-Europa – of het nu om goede of slechte ontwikkelingen gaat. De schrijvers ontdekten een vergaande verandering door de jaren heen in wat we de sociale gevoeligheid van de bevolking zouden kunnen noemen; een verandering die vrijwel zeker voor heel West-Europa geldt.

Op grond van hun onderzoek hebben zij vier ‘burgerschapstijlen’ kunnen omschrijven, ofwel manieren van denken over hoe eenieder behoort te leven in de samenleving. Zij hebben ontdekt dat de procentuele vertegenwoordiging van die vier stijlen in de totale bevolking verandert met elke volgende generatie; dit is belangrijk omdat het voor de hand ligt dat sociale attitudes zich vertalen in concreet gedrag.

De eerste burgerschapstijl is die van de ‘plichtsgetrouwen’. De mensen die deel uitmaken van deze groep laten zich vooral leiden door plichtsgevoel dat zij groten-deels hebben meegekregen met hun opvoeding en dat bepaalt hoe zij vinden dat zijzelf en anderen zich behoren te gedragen.

De tweede burgerschapstijl is die van de ‘verantwoordelijken’. Zij wijzen plicht af als leidraad voor gedrag en geloven in hun recht en vermogen om morele kwesties te beoordelen in het licht van hun eigen intellect, zonder hulp van de veronderstelde wijsheden van het verleden. Dit had het plezierige effect dat zij bevrijd werden van wat zij beschouwden als irrationele belemmeringen met betrekking tot seks en het gebruik van drugs, enzovoort. Maar zij ervaren ook een toegenomen verantwoordelijkheidsbesef ten opzichte van de wereld als geheel, zodat vraagstukken rond het milieu en armoede in de Derde Wereld hun volle aandacht krijgen.

De derde burgerschapstijl is die van de ‘pragmatici’, mensen die vooral erg gedreven zijn en vooral van het leven genieten. Hun belangrijkste doel is plezier maken. Zij werken om dat te realiseren, hebben minder interesse in politiek of zaken die de rest van de wereld aangaan, en zijn op zoek naar spanning en sensatie.

De vierde burgerschapstijl is die van de ‘buitenstaanders’. De leden van deze groep zijn over het algemeen lager opgeleid dan die van de andere burgerschapstijlen, spelen een bijrol in het professionele leven en zijn sterk gericht op directe behoeftebevrediging. Hun vooruitzichten zijn relatief minder goed, omdat ze minder in staat zijn de blijvende inspanning te leveren die nodig is om succesvol carrière te maken. Zij koesteren vaak een zekere sociale wrok, omdat ze geloven dat zij worden uitgesloten van het rijke en overvloedige leven dat zij zien in films en op televisie.

De prevalentie van deze vier burgerschapstijlen verandert met de opeenvolging van generaties. Bijvoorbeeld: 41 procent van diegenen die tussen 1931 en 1940 werden geboren, heeft een plichtsgetrouwe burgerschapstijl, terwijl dat slechts geldt voor drie procent van degenen die na 1986 zijn geboren – een verval van meer dan negentig procent. Tegelijkertijd stijgt het percentage van mensen die zich vooral concentreren op hun eigen leven – de optelsom van pragmatici en buitenstaanders – van 35 naar 83 procent.

De auteurs hebben ontdekt dat nieuwe generaties telkens een groter aandeel van pragmatici en buitenstaanders tellen in vergelijking met de daaraan voorafgaande generatie. Het is natuurlijk niet uitgesloten dat mensen meer naar plichtsgevoel neigen naarmate ze ouder worden, en dat de jonge buitenstaanders van nu op een goede dag plichtsgetrouwe burgers zullen zijn; maar ik heb daarover grote twijfels. Er zijn zo veel plichtsgetrouwe mensen in de oudere generatie omdat zij opgroeiden in een maatschappij waarin plichtsbesef vaak voorkwam en hogelijk werd gewaardeerd. En er zijn zo veel hedonisten in de jongere generaties omdat onze maatschappij de individuele beleving van plezier als het hoogste goed beschouwt.

Ongetwijfeld speelde de Tweede Wereldoorlog een hoofdrol bij het afnemen van het plichtsbesef. Het wijdverspreide plichtsbesef heeft uiteindelijk niet geholpen

bij het afwenden van de fysieke en morele catastrofe die Europa had getroffen. Het heeft wellicht zelfs een rol gespeeld in het ontstaan ervan, in die zin dat het verhinderde dat mensen op hun eigen verstand vertrouwden of voor zichzelf opkwamen. Het is niet verwonderlijk dat veel mensen begonnen te geloven dat het voor hen noodzakelijk was om hun eigen moraliteit te vinden in plaats van te blijven vertrouwen op geërfde wijsheid, die de dood van vijftig miljoen mensen niet had kunnen voorkomen.

Als ik de conclusies van de schrijvers in één zin zou moeten samenvatten, dan zou ik zeggen dat zij de onstuitbare opmars van zelfingenomenheid in Nederland in kaart hebben gebracht. Zij laten daarmee ook zien wat er in de rest van de westerse beschaving gebeurt. Hedonisme en radicaal individualisme hebben alle obstakels overwonnen, zo ziet het er nu althans naar uit. Een Freudiaan zou kunnen zeggen dat het ego eerst het superego heeft bedwongen en dat daarna het instinct het ego heeft verslagen. Maar er bestaat geen unieke of onbetwist correcte manier om complexe sociale ontwikkelingen te beschrijven (met als gevolg dat we nooit een 'definitieve geschiedenis' kunnen schrijven). En het is al evenmin mogelijk om een definitieve en eenduidige inschatting te maken van de morele waarde van dergelijke ontwikkelingen.

De opkomst van zelfingenomenheid betekent ook dat het lastiger wordt voor machtige mensen om de wensen van hen die lager op de sociale ladder staan met voeten te treden; er is tegenwoordig haast niemand die gelooft of openlijk belijdt dat er hele klassen of rassen van mensen zijn wier belangen je achteloos opzij kunt zetten omdat zij moreel niet meetellen of er niet toe doen. En dat lijkt mij een prima ontwikkeling.

Daar staat tegenover dat mensen die zichzelf te belangrijk vinden, de neiging hebben zich egoïstisch te gedragen, zich weinig van anderen aan te trekken, en zich zó in zichzelf te verliezen dat het kritische vermogen tot oprechte zelfbeschouwing wordt uitgeschakeld. Hun manieren raken in verval; ze verliezen het vermogen zich in een ander te verplaatsen; ze behandelen medemensen alsof die slechts middelen zijn om hun eigen doelen te bereiken.

Losgeslagen van deontologische ankers, zoals fundamenteel plichtsbesef, verworden hedonisten tot egotisten die geen enkele beperking meer kunnen verdragen. Zo concluderen de auteurs dat, als individualisme en hedonisme toenemen, de fascinatie voor geweld extremer wordt. Egocentrische mensen zoeken naar sensatie om hun verveling op afstand te houden. Ongelukkigerwijs moet, net als bij een natuurwet, de sensatie steeds extremer worden om nog enige opwindende en interesse te kunnen opwekken.

Men zal het ongetwijfeld niet snel eens worden over het antwoord op de vraag welk gevolg van de opkomst van de eigendunk het belangrijkste is, en evenmin over de kwestie of het mogelijk is om de voordelen van een hogere mate van zelfingenomenheid te genieten zonder de nadelen ervan. Ik neig – in ieder geval onder de hui-

dige omstandigheden – naar de visie dat massale eigendunk meer kwaad doet dan goed. Ik ben het eens met Francis Bacon, die zei: *'It is a poor centre of a man's actions, himself.'* (Hoevel ik me realiseer dat Bacon niet noodzakelijkerwijs in praktijk bracht wat hij zelf predikte.)

Het is evident dat mensen die in een beperkt kringetje leven, zoals de door de auteurs beschreven groep buitenstaanders, niet gelukkig of tevreden zijn, en dat zij meer vatbaar zijn voor zelfdestructief gedrag, zoals excessief eten en drinken.

Het lijkt erop alsof de expansie van hun ego's hen beroofd heeft van al hun werkelijke inhoud. Zij ervaren het leven als een purgatorische leegte die moet worden opgevuld met sociale pathologie, die ten minste het voordeel heeft dat er drama en leven in de brouwerij komt. Dergelijke mensen leven in hun eigen soaps.

Als de auteurs een trend te pakken hebben (en ik denk dat dit het geval is), wat betekent dat dan voor de toekomst? Is de maatschappij voorbestemd om te vervallen tot een verzameling razende egoïsten die verward zijn in een strijd van ieder tegen allen?

Een opkomende trend is niet hetzelfde als een voorspelling, zoals beleggers in onroerend goed en aandelen recent hebben ontdekt of moet ik zeggen opnieuw hebben ontdekt? Het lijkt mij onwaarschijnlijk dat we ooit de tijd meemaken dat iedereen de Napoleon van zijn eigen wereldje zal zijn. We zien dan ook tekenen van verzet tegen het excessieve individualisme – een individualisme dat overigens bestaat zonder werkelijke individualiteit in zich te herbergen. Ik hoorde dat steeds meer Nederlandse ouders die dicht bij België wonen, ervoor kiezen om hun kinderen naar een Belgische school te sturen, omdat Belgische scholen meer structuur en discipline kennen dan Nederlandse scholen. Ik weet niet of dit in het verleden eerder is voorgekomen, maar je krijgt de indruk dat zij de grote waarheid begrepen hebben die werd verwoord door Edmund Burke: vrijheid kan alleen bestaan in precies dezelfde mate als waarin mensen bereid zijn hun eigen begeerten te beperken.

Ik beveel u dit intellectueel uitdagende en boeiende boek van harte aan, en ik hoop dat het een brede verspreiding zal hebben, en niet alleen in Nederland.

Theodore Dalrymple
Frankrijk, 1 september 2009

deal 1

Diagnose

00fd stuk 1

Volgens een internationale studie van Unicef is de jeugd van Nederland de gelukkigste van alle Europese landen. En ook in materieel opzicht gaat het hen goed. Tegelijkertijd lezen en horen wij dagelijks alarmerende berichten over schooluitval, obesitas, comazuipen, schuldenproblematiek, vandalisme, agressie en een laag normbesef bij jonge professionals. Wat is er aan de hand, hoe moeten we al deze tegenstrijdige berichten interpreteren?

De toekomst van Nederland

In het verleden behaalde resultaten bieden geen garantie voor een betere samenleving

Nederland is voor jongeren een goed land om op te groeien; voor school, sport en ontspanning zijn alle mogelijke voorzieningen beschikbaar. Wij koesteren onze jeugd. Het is wettelijk verboden een corrigerende tik te geven en als het onverhoopt toch ergens mocht misgaan, staat er een leger van hulpverleners klaar om ouders en jongeren op te vangen en te begeleiden. Kosten noch moeite worden gespaard. Maar de Jeugdfabriek, een netwerkorganisatie die zich richt op de context waarbinnen jongeren opgroeien en die studie heeft gemaakt van de leefsituatie van jongeren in de G4 (Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht), signaleert: 'Ons land telt 515.000 kinderen in achterstandswijken, 210.000 kinderen in bijstandsgezinnen en 100.000 tot 150.000 kinderen die te maken hebben met li-

chamelijke, geestelijke of seksuele mishandeling.’ Deze categorieën overlappen elkaar deels; in totaal hebben 600.000 jongeren te maken met soms uiterst vervelende problemen. De Jeugdfabriek stelt ook dat van 95 procent van de interventies en programma’s niet is bewezen dat zij werken. Dat klinkt toch anders dan de stelling dat het grootste deel van de jeugd geen problemen heeft, ook al kent ons land bijna vier miljoen inwoners onder de twintig jaar. De Jeugdfabriek wijst ook op de razendsnelle groei van het aantal jongeren dat onder gerechtelijk toezicht wordt geplaatst en/of hun opleiding voortijdig afbreekt, en op de steeds langere wachttijden in de jeugdzorg. Waarom wordt er zo weinig onderzoek gedaan naar de maatschappelijke oorzaken van die groeiende behoefte aan professionele begeleiding?

Het lijkt tijd voor een diepere analyse. We moeten meer duidelijkheid krijgen over de grote groep jongeren tussen de harde kern met wie het beslist niet goed gaat en het merendeel van onze jeugd dat het wel zal redden, zowel in individueel als in sociaal opzicht. Ouders en opvoeders, onderzoekers die zich richten op probleemjongeren, en allen die oog hebben voor de maatschappelijke gevolgen van verschuivingen van waarden en normen, zij allemaal zullen baat hebben bij een duidelijke kartering van het grijze middengebied. Dat is het hoofddoel van dit boek.

De huidige jeugd is erg heterogeen en de uitersten van jongerengedrag liggen extreem ver uit elkaar. De gemiddelde jongere bestaat niet en lang niet iedere jongere, ouder of opvoeder zal al onze bevindingen volledig herkennen. Wij pretenderen niet hier de absolute waarheid neer te leggen, maar we presenteren wel een aantal feitelijke en bewezen ontwikkelingen. Wat de consequenties daarvan kunnen zijn, daarover zullen de meningen verschillen.

Opgroeien in een ontevreden middengroep

Veel jongeren hebben ouders uit de grote maatschappelijke middengroep. Het gaat dan over vier op de tien ouders. Zij hebben maar weinig belangstelling voor overheid, politiek en samenleving; er is eerder sprake van wantrouwen. Deze ouders zijn niet alleen ontevreden over de maatschappij, maar ook over hun eigen leven. Het zijn over het algemeen sociaal minder betrokken burgers, met veel meer aandacht

voor de eigen kring en de eigen zekerheden dan voor de wereld om hen heen. Deze groep scoort aanzienlijk lager op waarden als inlevingsvermogen, gemeenschapszin, tolerantie, matiging en zelfbeheersing. In plaats daarvan hebben ze een sociaal-passieve en consumptivistische kijk op de wereld om hen heen, en dat is te merken aan hun kinderen. Die imiteren hun ouders immers en kijken tegen hen op, althans tot de puberteit. Voeg daarbij de afgenomen sociale controle en sociale inbed-

ding van kinderen in de buurt en in de *extended family* – de familie woont steeds verder uit elkaar en er is nogal eens sprake van gebroken gezinnen – en de slotsom is duidelijk: er komt steeds meer terecht op het bordje van onderwijzers en anderen uit de bredere sociale infrastructuur. Zij mogen iets proberen te doen aan de problemen die ontstaan door de gebrekkige overdracht van basiswaarden en omgangsvormen. Dit geldt niet alleen voor probleemkinderen aan de onderkant van de samenleving, zoals soms naïef wordt verondersteld door mensen die weinig oog hebben voor de processen van maatschappelijke verandering in de afgelopen decennia. Het gaat hier om kinderen in de omvangrijke middengroep.

De samenleving is de afgelopen decennia ingrijpend gewijzigd. De groep plichtsgetrouwe en traditioneel ingestelde burgers – sinds jaar en dag een buffer van maatschappelijk vertrouwen en zorg voor familie, medemens en buurt – is fors geslonken. Gevolg: erosie van de sociale controle en de opkomst van een meer zelfgerichte middenklasse. En dat is zeker niet bevorderlijk voor het doorgeven van de basiswaarden die van belang zijn om prettig, duurzaam en in harmonie samen te leven. De klassieke middengroepen waren voorheen gematigd in hun opstelling en vormden een sociaal stootkussen dat veel kleine conflicten tussen verschillende bevolkingsgroepen opving, alsmede de gevolgen van minder gewenst gedrag van ontsprekende burgers.

De verzuilde samenleving, die bijdroeg aan continuïteit bij de overdracht van normen en waarden, vormde een stevige basis voor buurt- en verenigingswerk en onderlinge liefdadigheid. Ook nadat de ontzuiling inzette, fungeerden patronen van de verzuiling voor de middengroepen nog decennialang als stabiliserende ankers, die nu echter zijn losgeslagen. Daarvoor in de plaats kwam een op commercie en eigenbelang gerichte belevingseconomie. Kinderen zijn veel minder sterk ingebed in maatschappelijke structuren dan voorheen. De angst voor het verlies van sociale binding is sterk in onze samenleving geworteld: al jaren blijkt uit peilingen dat Nederlanders zich grote zorgen maken over de manier waarop we met elkaar omgaan. De tijdgeest wordt door een grote meerderheid van de bevolking ervaren als egoïstisch, agressief en onpersoonlijk. Wat betekent dit voor de toekomst? Hoe willen we verdergaan? Welke rol spelen opvoeders hierbij?

De relatie tussen burgers en overheid

Er wordt steeds vaker geschreven en gesproken over de kloof tussen overheid en burgers. Op zich is dat vreemd, want de burgers zijn de overheid en omgekeerd. De overheid is er voor de burgers, maar steeds minder mensen hebben vertrouwen in hun eigen overheid. Dat is een kwalijke zaak. Wanneer wij de overheid beschouwen als de bedrijfsleiding van Nederland, dan kan die overheid haar werk in het belang van de burger alleen goed doen wanneer er over en weer sprake is van vertrouwen. Het vertrouwen neemt af, niet alleen in Nederland, in de meeste westerse landen is dit het geval. Hoe heeft het zo ver kunnen komen?

‘Ik werd nooit uitgedaagd op school. Ik hoefde ook nooit mijn best te doen’

Alex Spurrell

De burger verandert. Door de toegenomen individualisering voegen mensen zich minder naar het collectief, maar wordt meestal prioriteit gegeven aan wat die individuele burger zelf graag wil. Door de toegenomen welvaart willen burgers ook steeds meer, en om het ingewikkeld te maken willen ze ook allemaal wat anders. Door inspraak en democratisering heeft iedere burger het recht om zijn of haar stem te laten horen. Daarbij komt nog dat door de toegenomen invloed van andere culturen en globale media, de gehele wereld binnen handbereik is gekomen. Iedereen kan binnen korte tijd informatie en vergelijkingsmateriaal verzamelen en via internet een netwerk van gelijkgestemden mobiliseren.

De overheid wordt geacht de samenleving te reguleren. Daarom vraagt de mondig burger voortdurend, maar wat voor de ene groep moet worden gereguleerd, is voor een andere groep overbodig of wordt zelfs gezien als betutteling. In dit proces zijn overheid en burgers op vele gebieden de weg kwijtgeraakt, en dreigt de onderlinge verwijdering toe te nemen. Elke regel, elke hek werkt een zekere mate van polarisatie in de hand. Regel na regel wordt bedacht en uitgevaardigd en zo ontstaat een stapeling van wetten en verordeningen die op zijn zachtst gezegd onoverzichtelijk is geworden. Nog ernstiger is het feit dat grote groepen burgers van mening zijn dat regels die ze onzinnig vinden, niet behoeven te worden nageleefd. Deze selectieve burgerlijke ongehoorzaamheid is niet uniek voor Nederland, maar doet zich voor in alle westerse, geïndustrialiseerde, democratische samenlevingen. Dat is niet bevorderlijk voor ons aller welzijn. Handhaving van de regels is ondoenlijk wanneer groepen burgers daaraan in principe niet willen meewerken. Selectieve handhaving is onrechtvaardig en daarom geen optie. Door stapeling van regelgeving en een groeiende complexiteit beroepen uitvoeringsambtenaren zich op de formaliteiten en blijkt er weinig ruimte aanwezig om te kijken naar de aard, naar het wezen van de problematiek. De media brengen dagelijks voorbeelden van dit soort conflicten en gevoelens van onvrede. Een voorbeeld is een gemeentelijke overheid die geen vergunning wil verlenen voor de bouw van een tijdelijke aanleunwoning, die kinderen in staat zou stellen zelf voor hun hulpbehoevende ouders te zorgen. Of het vol parkeren van inburgeringscursussen, zelfs met Amerikanen die al twintig jaar in Nederland wonen en werken en nooit een beroep op de overheid hebben gedaan. Ondertussen is het probleem zo groot en zo sterk aanwezig dat er op dit moment geen enkelvoudige oplossing voorhanden is. Misschien moeten we eens gaan kijken in China om inspiratie op te doen. Voor westerlingen is het vaak niet te doorgronden dat daar niet louter de bestaande regel- en wetgeving wordt gevolgd, maar dat er ook ruimte is om een bepaald geval op zich te bezien. Juist de context of de specifieke situatie is vaak lastig te vangen in algemeen geldende regels. De beoordeling per geval en de doelmatigheid van de ambtelijke besluitvorming vragen om een andere instelling en een ander soort intelligentie dan wordt getoond door een Nederlandse ambtenaar die slechts vaststelt of iets volgens de regels wel of niet mag. Durven ambtenaren en portefeuillehouders nog te handelen in de geest van de wet, of zijn

ze zo verzeild geraakt in de uitbreidende bureaucratie en de angst voor vergissingen dat de geest is vervlogen?

Dit boek pretendeert niet definitieve oplossingen te bieden, maar wil verbanden tussen gedragingen van mensen inzichtelijk maken. Door een aantal probleemgebieden te bespreken en door inzicht te verschaffen kan hierover verder en dieper worden doorgepraat en nagedacht, met wellicht een positieve uitwerking op de langere termijn.

Het internationale perspectief

Veel jongeren beseffen vandaag de dag dat Nederland sterk afhankelijk is van de landen om ons heen en zelfs van de snel in invloed en macht groeiende Aziatische tijgers. Maar worden de jongeren van nu wel in voldoende mate voorbereid op deze internationale competitie of komt het allemaal vanzelf goed? Uit het Nationale Scholenonderzoek van 2009 blijkt dat de meeste Nederlandse ouders tevreden zijn over de basisschool van hun kind. Meer dan 85 procent van de kinderen op de basisschool gaat met plezier naar school en voelt zich daar thuis. Ook over de leerkrachten is het overgrote deel van de ouders tevreden. Vier van de vijf ouders vinden dat de juf of meester goed lesgeeft, over voldoende kennis beschikt, een gunstige invloed heeft op de sfeer in de klas en een band heeft met hun kind. (6641 ouders gaven hun mening over schooljaar 2008-2009, uitgevoerd door DBMI Marktonderzoek). Dat klinkt bemoedigend, maar als vijftien tot twintig procent van de ouders expliciet ontevreden zou zijn, lijkt het tijd voor nader onderzoek. Er zijn tegenstrijdige signalen te bespeuren over de kwaliteit van het onderwijs. Tegelijkertijd laat een leraar uit het voortgezet onderwijs de volgende hartekreet horen: 'Tegen alle voorschriften in – maar de scholen hebben hier geen keuze – worden onbevoegde docenten voor de klas gezet en levert de lerarenopleiding structureel onvoldoende gekwalificeerde leerkrachten af.' Op sommige gymnasia worden de proefwerken niet systematisch met de leerlingen besproken. Wat is er aan de hand en waar gaat dit naartoe? Zit Nederland zo op de goede weg als we over tien, twintig en vijftig jaar willen blijven meedraaien in de mondiale economie? Misschien helpt hier een korte historische uitweiding.

De mondiale invloed van Europa ontstond onder meer door kolonialisme en handel, en later door industrialisatie. Maar wie had vijftig jaar geleden kunnen voorspellen dat de productie van goederen grotendeels zou worden verplaatst naar de derde wereld? Nu moet Europa zijn positie zien te handhaven met een kennis- en diensteneconomie. Maar dat kunnen de Aziaten ook steeds beter, mede dankzij hun voor westerlingen ongekende ijver en doorzettingsvermogen. Er wordt in de meeste Azi-

'Er komt een golf van overbelaste jongeren aan en dat kunnen de scholen niet oplossen'

Pieter Winsemius

atische landen gewoon harder gewerkt. Er heerst ook een sterke gezamenheidszin en het vertrouwen in de overheid is groot. Beide dragen bij aan een hoge productiviteit. Overheid en burgerij hebben in de meeste Aziatische landen veel minder de neiging elkaar tegen te werken, en tegendraadse burgers krijgen weinig of geen speelruimte van hun ondemocratische overheden. Een ander verschil met Azië is dat in de westerse cultuur juist wordt geprobeerd vertrouwen en gezamenheidszin in regelgeving te vatten of zelfs af te dwingen.

Hoewel dit boek vooral gaat over Nederland moeten wij bij de beschouwing van de toekomst van de jongste generatie terdege rekening houden met onze internationale positie. Als we de ontwikkeling van Nederland voor de komende decennia actief willen vormgeven, ligt de prioriteit bij de opvoeding en opleiding van onze jongste generatie. Dat is van groot belang voor de Nederlandse welvaart en het welzijn in de toekomst. Mede daarom schreven we dit boek, waarbij we ingaan op ontwikkelingen over de volle breedte van de jongste generatie en op de zon- en schaduwkanten die daarbij aan het licht komen.

De sterke opkomst, of beter gezegd het herstel van de economische kracht en invloed van de Aziatische landen is geen toeval. China had tot tweehonderd jaar geleden een hoogontwikkelde, verfijnde cultuur, en speelde toen nimmer een ondergeschikte rol als ontwikkelingsland. Toch zijn de Chinezen de weg kwijtgeraakt; de afgelopen eeuwen betekenden een ramp voor miljoenen mensen. Hongersnood, onderdrukking, conflicten en een totale malaise stonden tweehonderd jaar geleden niet in de planning, maar ze gebeurden toch. Er is nu sprake van herstel, en dat herstel gaat zo snel dat Europa en Noord-Amerika, als gevolg van hun jaren van spijzucht en hoge eigendunk, in de toekomst weleens op hun neus kunnen kijken.

Mainstream is geen Einstein

Terug naar de Nederlandse jeugd. Natuurlijk zijn er veel verschillen tussen jongeren. Luidruchtige aandacht van de media voor het ontsporen van een minderheid leidt de aandacht af van de groepen waarmee het goed gaat. Een deel van de jongste generatie volgt een eigen pad naar volwassenheid: praktische idealisten met

een wezenlijk individualistisch waardenpatroon en gedrag. Ze dromen van verre reizen, kunnen makkelijk omgaan met complexiteit en tonen minder materialistische behoeften dan meer in het oog springende groepen met de materialistische, statusgerichte blingbling-oriëntaties. Over zulke individualistische, sociale en zelfredzame jongeren gaat een boek als *Generatie Einstein* (2006). Voor hen is het studiehuis een uitstekend onderwijsconcept, al is het jammer dat dit concept minder goed

aansluit bij de behoeften en oriëntaties van jongeren uit minder bevoorrechte milieus in de samenleving.

Uit ons onderzoek blijkt duidelijk dat jongeren van nu overwegend individualistisch, hedonistisch en materialistisch zijn. Ze bekommeren zich minder om het leveren van een actieve bijdrage aan de gemeenschap dan oudere generaties. Jezelf goed voelen staat voorop. Milieu en maatschappelijke betrokkenheid scoren laag onder jongeren; ze verwachten meer van materiële welvaart en hebben een hang naar uiterlijk vertoon. Ze genieten een ongekende vrijheid om het eigen geluk na te streven en hebben nooit een maatschappij meegemaakt waarin plichtsbesef, gehoorzaamheid en maatschappelijk idealisme zwaarder wogen dan eigenbelang. Zo is het hen ook niet voorgedaan, dus waarom zouden ze? Integendeel, het is voor jongeren van groot belang om het leuk te hebben, materieel vooruit te komen, bijzonder te zijn en zich prettig te voelen. Dat is wat deze tijd hen vraagt.

Volgens de Jeugdnota *Onze jeugd van tegenwoordig*, die minister Rouvoet (Jeugd en Gezin) op 15 juni 2009 presenteerde, gaat het best goed met de Nederlandse jeugd – op een klein deel na dat min of meer regelmatig in de problemen komt. Dat is natuurlijk een fijne constatering om een nota mee te beginnen, maar het is de vraag of we zo niet de ontwikkelingen onder de oppervlakte missen.

De doelstelling van de Jeugdnota is: ‘Een evenwichtig en feitelijk beeld schetsen van de leefwereld en de leefstijl van jongeren, om tegenwicht te bieden aan eenzijdige stereotypen over “de jeugd van tegenwoordig” die gemakkelijk kunnen postvatten.’ Die positieve toon verdraagt zich slecht met een reeks groeiende problemen zoals obesitas, schulden, ADHD, steeds meer stress, alcoholmisbruik, schooluitval en probleemgedrag, dat bij steeds jongere kinderen zichtbaar wordt.

Het is jammer dat de samenstellers van de Jeugdnota onbekend lijken te zijn met de dieperliggende trends, gegevens en inzichten die centraal staan in dit boek. Om te beginnen is het erg lastig om een grens te trekken tussen jongeren met wie het ‘goed’ en met wie het ‘niet goed’ gaat. Welk deel van ‘onze’ jeugd kan de toekomst met vertrouwen tegemoetzien? Dat weten we niet precies, en daarom is het erg belangrijk om oog te hebben voor ontwikkelingen in de grote middengroepen. Het is lang niet altijd zo dat het probleemgedrag zich alleen in de laagste klasse manifesteert, ook al blijkt dat een uitgangspunt te zijn voor het huidige jeugdbeleid.

Het is ook onduidelijk hoe de mentaliteit van de jongere generatie op de lange termijn doorwerkt in de maatschappij. Vergeleken met oudere generaties heeft die mentaliteit mogelijk dieperliggende kwetsbare kanten, terwijl er doorgaans alleen bezorgdheid bestaat over de kleine minderheid van ‘erkende’ probleemjongeren.

Opvoeden in onderhandeling

Jongeren worden natuurlijk niet individualistisch, hedonistisch, materialistisch en maatschappelijk ongeïnteresseerd geboren. Ten minste een deel van hun gedrag is afgekeken van ouders, familie, vriendjes en vriendinnetjes, de directe omgeving, de

‘Als ik zelf kinderen heb, dan mogen zij geen computer op hun eigen kamer hebben’

Nathan van der Raaij

crèche, de basisschool, televisie en internet. Dat klakkeloos overnemen van voorbeeldgedrag hoort vooral bij de fase tot het twaalfde levensjaar. Kinderen zijn zich dan maar weinig bewust van de wereld buiten de veilige marges van het gezin, de school en de buurt. Hun ouders, die vaak bewust hebben gekozen voor het krijgen van kinderen, dragen juist in deze fase een grote verantwoordelijkheid.

Bij ouders en opvoeders van nu overheerst een niet-hiërarchische instelling, blijkt uit ons onderzoek. Het aangeven van kaders en beperkingen vinden ze niet vanzelfsprekend, met als gevolg veel vrijheden voor hun kinderen – vrijheden die in het maatschappelijk verkeer slecht kunnen uitpakken. Ouders zijn veelal druk met de logistiek van het combineren van werk, opvoeding en zorgtaken in ‘het spitsuur van het leven’, en voelen dat zij daarin vaak tekortschieten. Ouderlijk gezag vinden ze niet vanzelfsprekend. Je wilt toch vooral de vriend van je kind blijven?! Grenzen stellen is ondergeschikt aan het prettig samen doorbrengen van de schaarse uren. Niet te veel gezeur en gedoe als het ook anders kan, namelijk met een vrije teugel.

Ouders zijn het belangrijkste doorgeefluik voor waarden, plichten en rechten tijdens de vroegste jaren van onze vorming. Vanaf het moment dat we de basisschool verlaten en de puberteit begint, krijgen ook anderen vat op wat wij voelen en vinden, zoals leeftijdsgenoten, voorbeeldfiguren uit de wereld van popmuziek of sport, en anderen die als rolmodel fungeren.

Alles kan, alles mag, en niets heeft consequenties

Hebben ouders nog wel de regie over de opvoeding van hun kinderen? Of is ‘opvoeden’ in Nederland een min of meer ongecontroleerd proces geworden waarbij ouderlijk gezag meer en meer heeft plaatsgemaakt voor *laissez faire*, *laissez passer*? Dat het die kant op gaat, blijkt uit onderzoek. In hoeverre kinderen zich ongemakkelijk voelen onder een niet-geregisseerde opvoeding is ongewis (misschien later, als ze terugkijken, we horen het al van geïnterviewde jongeren), maar het staat vast dat het een punt van grote zorg is voor opvoeders en voor beleidsmakers die met hen meedenken. Dagen ouders hun kinderen genoeg uit, geven zij het goede voorbeeld, reiken zij voldoende identiteiten en inspiratie aan? Daaraan schort het vaak, maar een werkbare oplossing ontbreekt. Veel ouders willen de relatie met hun kinderen vooral aangenaam houden. Daarom grijpen ze weinig in, stellen weinig grenzen en leggen geen normen op – dat zien ze meer als een taak voor onderwijzers, jeugdzorg, enzovoort. ‘Alles mag, alles kan en niets heeft consequenties,’ stelt Charles Groenhuijsen, een van de ervaringsdeskundigen in dit boek, over het nieuwe opvoeden. Inderdaad. En om het erger te maken zwijgt de maatschappij. Het is hoog tijd om het stilzwijgen te doorbreken, tijd voor een stevige steen in de vijver, tijd voor een discussie over de overdracht van waarden, nu het ‘onderhandelingshuishouden’ de norm is geworden voor het ouderschap.

Dat kinderen hun ouders tutoyeren, is al lange tijd gewoon, en waarom zou dat een probleem zijn? Nieuw is dat steeds meer andere opvoeders ook met ‘jij’ en ‘jou’

worden aangesproken en – het echte probleem – dat het gejj en gejjou leidt tot een leeftijdsnivellering waarvan de samenleving als geheel niet beter wordt. Continu en vanzelfsprekend tornen kinderen aan allerhande regels die de jeugd van enkele decennia geleden nog zonder morren accepteerde. Veel kinderen en jongeren vinden dat opvoeders en onderwijzers slechts meningen hebben, en die meningen worden niet automatisch hoger aangeslagen dan andere zienswijzen.

Waardenrelativisme is diep doorgedrongen in de opvoeding. Ouders, leerkrachten en handhavers van de openbare orde aarzelen tegenwoordig om daartegen op te treden en hun corrigerende rol te spelen. Ze willen het vooral leuk houden, ze willen vrienden blijven met de kinderen en leerlingen, waarbij ze vergeten dat kinderen en jongeren vaak op zoek zijn naar duidelijkheid. Kinderen geven het zelden toe, maar ze stellen het juist op prijs als ze worden uitgedaagd en als ze doorleefde identiteiten en zienswijzen krijgen aangereikt die afwijken van wat ze gewend zijn.

Leven we in een wereld vol machteloze, tandeloze ouders en opvoeders? Daar lijkt het soms wel op, een indruk die wordt versterkt doordat veel opvoeders ervan uitgaan dat teenagers elkaar corrigeren. Maar dat is veel te optimistisch gedacht, mogelijk kortzichtig zelfs. In de blingblingcultuur viert individualiteit hoogtij, elkaar corrigeren is niet stoer, en het is meer regel dan uitzondering elkaar aan te moedigen bij het zoeken naar risico’s en het volharden in tegendraads gedrag.

De nieuwe sociale kwestie

De gevolgen van deze trends zijn nu zichtbaar, met dank aan de media die de excessen graag uitvergrooten. In bredere zin zien we een sluipende afname van sociale cohesie en zelfbeheersing. Er is een breed gevoelde angst voor het verlies van sociale binding en een doorschieten van individualisme in de samenleving. In de intellectuele voorhoede is hiervoor lange tijd geen aandacht geweest, maar het besef dringt ook in die kringen steeds meer door. ‘Hiervoor’ is concreet: hufferigheid, alcoholmisbruik, het aangaan van onverantwoord hoge schulden, obesitas, spijbelen, pestgedrag op scholen, intimidatie, geweld.

De toenemende hufferigheid is al geruime tijd een bron van ergernis en bezorgdheid onder maatschappelijke middengroepen. Maar dan gaat het wel vaak over het hufferig gedrag van anderen. Het heeft veel van een patstelling die alleen valt te doorbreken met maatschappelijk breed gevoelde duidelijkheid over wat gezonde en ongezonde leefpatronen zijn en welke cruciale rol de opvoeding van kinderen daarin speelt.

Het bovenstaande mag generaliserend zijn – in de praktijk gaat het om veel groe-

‘Ouders zitten vaak helemaal in die ontplooiingsideologie en vinden het vreselijk moeilijk om grenzen te stellen’

Micha de Winter

‘Kinderen denken het in ieder geval vaak beter te weten dan hun ouders’

Rob Heuperman

pen, groot en klein, met sterk wisselende vormen van wangedrag –, het doet niets af aan de ernst en de omvang van het probleem. Wat we zelf ervaren en wat de media rapporteren, heeft betrekking op ontsprende enkelingen of groepen. Zij bepalen het beeld, maar het probleem is groter: de echte ijsberg zit onder het oppervlak van de waarneming, of dat nou onze eigen, dagelijkse ervaring is of wat we uit de kranten oppikken en op televisie zien over het verval van waarden en normen. Dat betreft

doorgaans incidenten, maar veel belangrijker is het totaalbeeld.

De samenleving moet helder op het netvlies krijgen hoe diep de ijsberg onder het oppervlak reikt en hoe scherp de breukranden zijn. En hoe gaat het verder? Wat voor effecten zijn te verwachten voor de kwaliteit van het leven als een groeiende groep steeds meer op zichzelf let, zichzelf opstelt als rechthebbende, en steeds minder geeft om de samenleving als geheel?

Het hier geformuleerde probleem kan een sociale tijdbom worden, tenzij er tegenkrachten ontstaan die opnieuw modelleren wat scheef is getrokken en die een aansprekende visie etaleren op opgroeien en opvoeden. We komen er niet met een paar miljoen extra voor de jeugdzorg, repressief dan wel preventief ingezet. Ons onderzoek legt een diepgeworteld cultureel probleem bloot. Het is naïef om te denken dat dit zich laat oplossen door meer overheidsingrijpen. Deze sociale tijdbom is dé nieuwe sociale kwestie van onze tijd. De integratieproblematiek is hiervan een onderdeel. Uitwassen onder allochtone bevolkingsgroepen komen vooral voor bij de jongste generatie, en hebben alles te maken met, alweer, de overdracht van waarden aan de jongere generatie.

In ons onderzoek zijn alle generaties en bevolkingsgroepen vertegenwoordigd, ook Nederlanders met een andere etnische afkomst. Omdat de meeste problemen niet exclusief het domein zijn van allochtonen of nieuwe Nederlanders, willen wij ze niet reduceren tot een wit-zwartprobleem. Dat zou een onjuiste voorstelling van zaken zijn, want de problematiek die we hier beschrijven speelt over de volle breedte van de samenleving. Wij doen al vanaf 1984 representatief onderzoek. Sinds 1997 zijn wij ons specifiek gaan verdiepen in de levenswaarden en heeft Motivaction jaarlijks duizenden mensen thuis bezocht, voor een uitgebreid, langdurig interview. In dit boek staan de twee jongste generaties en hun opvoeders en opleiders centraal: de ‘grenzeloze generatie’ (geboren na 1986 en veelal opgevoed door de ‘verloren generatie’), en de ‘pragmatische generatie’ (geboren in de periode 1971-1986 en veelal opgevoed door de ‘protestgeneratie’).

Wij bekijken de allerjongste generatie niet geïsoleerd. In de grafieken (hoofdstuk 4 en 12) is telkens te zien dat de pragmatische generatie in haar oriëntaties een dui-

delijke voorbode is van de jongere grenzeloze generatie. Beide generaties kennen veel overeenkomsten, en verschillen duidelijk van de oudere generaties. Hierbij manifesteert de pragmatische generatie zich vaak minder extreem dan de grenzeloze generatie.

Doorbreken van het taboe op het debat over de jeugd

De leidende cultuur waarin jongeren opgroeien en de problematische vormen van scheefgroei vragen om een publiek debat, maar dat wordt nauwelijks gevoerd. Waarschijnlijk doordat er een merkwaardig taboe rust op het bespreken of bekritisseren van opvoedkundige prestaties van ouders, en het gedrag en het waardenbesef van jongeren. Dat mogen ouders toch zeker zelf weten?! Ze doen toch hun best en bedoelen het goed? Of wil je soms doordringen tot achter de voordeur? En als er al eens over wordt gepraat, blijft men steken in platitudes, verwijten of een eenzijdige opinie, terwijl er juist behoefte is aan dialoog om zinvolle maatregelen te bedenken en tegenkrachten te mobiliseren.

Wanneer je het over de jeugd hebt, heb je het in zekere zin over de hele samenleving en dus over ons allemaal. Zelfkritiek is in Nederland niet populair, want we hebben het toch prima voor elkaar, we zijn toch zo welvarend en gelukkig? Velen blijven graag uit de buurt van de schaduwkanten van onze cultuur, we hebben immers al genoeg aan ons hoofd. Of het gaat ons niet aan, en we wijzen met de vinger naar anderen, relativiseren het even, en dan is het debat weer voorbij. Het moet wel leuk blijven. Maar hoe leuk is een elite die zich niet of nauwelijks uitspreekt over de jongste generatie en blijft steken in debatten over de waan van de dag? Hoe leuk zijn politici die zich blindstaren op de korte termijn? Omwille van de toekomst van de huidige en toekomstige generaties moeten de maatschappelijke en intellectuele voorhoede en de politiek weer gaan nadenken en vooral richting gaan geven. En dan zou het zomaar kunnen dat ontevreden burgers weer perspectief zien en zich actiever gaan opstellen.